

KRITIČNA MJESTA HRVATSKOG SREDNJOŠKOLSKOG SUSTAVA

Mladen Živković¹

Primljen: 28. 3. 2021.

Prihvaćen: 8. 3. 2023.

U sustavu našeg srednjoškolskog obrazovanja postoje mnoga kritična mjesta ili svojevrsne »crne točke« koje bi trebalo istraživati i otklanjati u jednoj dublje promišljenoj reformi školskog sustava, a ne ih ignorirati kao što je to bilo u zadnjem pokušaju kurikularne reforme. Čini se da mi nemamo jasno viđenje povijesne situacije i bitnih ciljeva hrvatskog društva i školstva kao njegove najvažnije sastavnice. Hrvatski školski sustav treba mijenjati iz mnoštva razloga, ali ne tako da u središtu interesa budu predmeti koji prenose operativno i korisno »znanje« koje je u službi kapitala. Simbol zadnje kurikularne reforme bilo je računalo, tj. tablet! Naprotiv, u središtu njenog nastojanja treba biti odgoj. Vidljivo je da ovom reformom ne tražimo u stvaralačkom naporu nova, drugačija i neiskušana rješenja koja bi najbolje izrazila nacionalne i općeljudske interese u suočavanju s velikim izazovima vremena u kojem živimo, nego svjedočimo pukom prenošenju zapadnih, liberalno-kapitalističkih scientističkih i tehnicističkih obrazaca u sve sfere života pa tako i u školu.

Ključne riječi: školska patologija; pravna prenormiranost; školska birokracija; deprofesionalizacija učitelja; odgoj za humanitet

Školska patologija širi je okvir koji nam omogućava razumijevanje nemilih pojava u našem školstvu, njegove disfunkcionalnosti i izokrenute racionalnosti. Ovdje navodimo samo neka od kritičnih mjesta na kojima se rečena patologija najbolje iščitava, a koja su osviještena i iskustvom.² Iscrpno i sustavno navođenje svih oblika patologije hrvat-

¹ Vis, Hrvatska; mlazivko@inet.hr

² Ovaj tekst bio je predložak za izlaganje *Pozvani smo svjedočiti za filozofiju*, održano na simpoziju *Filozofija, obrazovanje i škola* u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva 12.–14. prosinca 2019. u Zagrebu. Tekst sažima u sebi viđenja i iskustva kroz moj čitav radni vijek, koja su bila najčešće lijepa ukoliko imam u vidu rad s učenicima u razredu ili

skog školstva zahtjeva opsežniji i timski rad. Ovaj tekst daje tek jednu naznaku kako bi se tom problemu moglo prići.

Normativni akti pisani su nečitkim birokratskim pravnim jezikom odbojnom učiteljima. Njihov smisao je reguliranje sustava. To bi bilo moguće da ih nema previše i, što je najgore, da se prečesto ne mijenjaju tako da je snalaženje u njima moguće jedino birokratima u sustavu školstva. U školi su to tajnici, po struci najčešće pravnici koji bi trebali biti upućeni u tu šumu propisa i snalaziti se u njima. Ti akti umjesto da unose red, jasnoću, nedvosmislenost i lakoću tumačenja i uporabe zapravo su izvor kaosa u školstvu, i to ponajprije zbog toga što se donose bez zalaženja u školu i razumijevanja njenog etosa, njene misije i smisla. Temeljni pravni akt sustava odgoja i obrazovanja – *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* – najbolji je primjer za ove tvrdnje. Mijenja se gotovo svaku godinu pa u skladu s tim i podzakonski akti i statuti škola. Praćenje promjena u tim aktima i usklađivanje školskih dokumenata s njima je birokratski i beskoristan posao koji s etosom škole i njenim poslanjem nema veze. Često mijenjanje Zakona dokazuje da je škola sputana politikom koja time dokazuje svoju važnost, smisao i nadređenost školi, pri čemu više odmaže negoli pomaže školi te pritom sputava kreativnost učitelja. O ovome kaosu i prenormiranosti pisao je Zlatko Šešelj podsjećajući nas na Tacita – *Plurimae leges pessima respublica*. On govori o kaosu kao pojavi, principu i strukturi našeg školskog sustava već poodavne 1996.:

»Promotrimo li niz događaja koji su naše školstvo zapljusnuli u posljednjih nekoliko godina moguće je uočiti niz fenomena koji kao da izazivaju naše pitanje: je li to, doista, moguće? Ima li u ponašanju vlasti još imalo zdrava razuma?« (Šešelj, 1996, 74)

Pojavu kaosa koji je prouzročila vlast dokazuje donošenjem *Pravilnika o ocjenjivanju, Pravilnika o normi* koji je trebalo mijenjati nakon nepunih sto dana primjene, o uvođenju svojevrzne prosvjetne policije, o hajci na slobodno misleće pojedince itd. Ovdje se treba zapitati: koliko jedna škola treba »proizvesti« normativnih akata? Vjerojatno više desetaka. Zar zbilja sve škole moraju imati *Pravilnik o organiziranju izleta i ekskurzija*? Moraju, jer bi bez toga nabujala školska birokracija bila nepotrebna.

kao pedagog, ali nažalost nekad teška i mučna kada sam išao protiv struje i sirovih formalnih nekompetentnih autoriteta koji su nasrtali na moj osobni i profesionalni dignitet.

Rukovođenje sustavom podređeno je samovolji politike. Odgojno-obrazovni sustav gradi se desetljećima, a ne od jednih do drugih parlamentarnih izbora. Kad bi Ministarstvo znanosti i obrazovanja bilo ustrojeno po načelu da u nj ulaze na najodgovornija mjesta najbolji iz sustava, tada bi političke smjene nakon izbornih ciklusa bile potpuno nevažne. No, kako oni koji zaposjedaju najviše položaje u odgojno-obrazovnoj birokratskoj hijerarhiji dolaze iz politike logično je da zbog nepoznavanja sustava proizvode nered u sustavu jer ministri i oni koji su im podređeni nisu oni koji najbolje poznaju sustav. Njihove odluke završavaju kao i odluke francuskih kraljeva sloganom: »Tako mi se prohtjelo!« Kako u doba komunističkog totalitarizma tako i sada, hrvatsko školstvo guši politička samovolja. Vrijeme je da sustav prodiše oslobođen okova političara. EkspONENTI političke samovolje u školi su ravnatelji. Oni imaju ovlasti i donose gotovo sve važne odluke, ali nemaju kompetencije jer nemamo sustav njihova obrazovanja. Ravnatelji su definirani kao poslovodni i stručni voditelji škole. Kako mogu biti stručni voditelji škole ravnatelji koji nisu završili nastavničke fakultete? Ako su ih i završili, zar ne bi trebali prije nego se uvede dodatno obrazovanje ostvariti stručna zvanja barem savjetnika ili izvrsnog savjetnika kao učitelji svog predmeta? Oni su pedagoški rukovoditelji bez pedagoških, psiholoških, socioloških, filozofskih i inih kompetencija, ali zato bespogovorno izvršavaju naloge nadređenih, tj. politike. Nije stoga čudo da se neki od njih, da bi opstali što duže na funkciji, služe sredstvima manipulacije, zlostavljanjem zaposlenika i korupcijom. To bi se moglo lako suzbiti kad bi bilo političke volje! Prvi filtar za odstranjenje iz natjecanja za te atraktivne fotelje bio bi da bi ravnatelji trebali raditi bar dva sata tjedno u nastavi. Znakovito je da do danas nije uvedeno, iako je više puta najavljivano, dodatno visokoškolsko obrazovanje za ravnatelje. Zadnjim izmjenama *Zakona o odgoju i obrazovanju* (2019.) ravnatelj treba imati dodatne kompetencije: znanje stranog jezika, sudjelovanje u projektima i digitalne kompetencije. Zar se ove vještine danas ne podrazumijevaju? Imaju ih već gimnazijalci, a o studentima da i ne govorimo. Ovo je nevjerojatno i pokazuje da se u našem školstvu do daljnjega ništa neće promijeniti nabolje. Nema ograničenja broja mandata za funkciju pa ostaje: jednom ravnatelj – uvijek ravnatelj, kao da je njihova kreativnost nepresušna. Prema novodonesenom

*Pravilniku o napredovanju*³ ravnatelj i stručni suradnici mogu napredovati u zvanja mentora, savjetnika i izvrsnog savjetnika, a nisu dužni raditi u razredu ni jedan jedini sat tjedno! Ovo je pokazatelj stručnog i pedagoškog diletantizma Ministarstva koje si umišlja da može provesti reformu sustava, a da ostavlja intaktnim svoj ustroj i da nema potrebe iz temelja i radikalno preustrojiti ulogu ravnatelja tako da to postanu samo oni koji imaju dodatna potrebna znanja, koji bi se dokazivali objavljenim stručnim i znanstvenim radovima, koji uistinu razumiju etos škole kao odgojne i obrazovne institucije, koji imaju visoko razvijene socijalne i komunikacijske vještine, koji su entuzijasti poziva. Ovdje treba podsjetiti na *Preporuku o statusu učitelja*. To je iznimno važan međunarodni dokument koji je kod nas sustavno ignoriran kako u doba socijalizma tako i sada. Tamo čitamo:

»U odgovorne službe ili položaje, kao što su inspektor, tajnik, ravnatelj i slični, s posebnim odgovornostima, treba u što većoj mjeri birati iskusne učitelje.« (*Preporuka o statusu učitelja*, 1965)

Ovo je u ovakvom hrvatskom školskom sustavu neprovedivo, ali iz toga iščitavamo našu zatvorenost, provincijalizam i neprihvatanje dobrih zamisli toga dokumenta.

Stručni suradnik pedagog. Njegova pozicija, ako imamo u vidu prethodno rečeno, proturječna je. On ne može ostvariti svoju misiju onoga koji unaprjeđuje školu u svim vidovima njenog odgojno-obrazovnog djelovanja jer je ravnatelj pedagoški voditelj škole. Dakle, imamo situaciju da je pedagog školovan da bi bio najupućeniji i najpripremljeniji za sve oblike života škole, ali nema nikakve ovlasti. S druge strane imamo ravnatelje koji su pedagoški neobrazovani za obnašanje svoje uloge u školi, a o svemu donose odluke. To je ostatak ideološkog nasljeđa iz doba socijalizma, kada je politička podobnost bila nadređena stručnoj kompetenciji. U tom pogledu u hrvatskoj školi sve je ostalo isto, bez izgleda da se u budućnosti išta promijeni na bolje. Zbog toga nužno dolazi do pre-

³ Pravilnik o napredovanju učitelja, nastavnika, stručnih suradnika i ravnatelja u osnovnim i srednjim školama i učeničkim domovima (NN 68/2019 /17. 7. 2019.). Članak 4.: Učitelji, nastavnici, stručni suradnici i ravnatelji (u daljnjem tekstu: odgojno-obrazovni radnici) koji imaju odgovarajuću razinu i vrstu obrazovanja te potrebne pedagoške kompetencije propisane zakonom i drugim propisima, pod uvjetima propisanim ovim Pravilnikom mogu napredovati u zvanja: 1. mentor, 2. savjetnik, 3. izvrstan savjetnik.

klapanja nadležnosti, različitog viđenja zadaća i načina rješavanja problema s kojima se škola suočava. No, potpuna degradacija ove profesije dogodila se donošenjem *Pravilnika o stručnoj spremi u srednjim školama* iz 1994. godine koji je još uvijek na snazi, a kojim je omogućeno da školski pedagog može biti svaki nastavnik koji ima više od pet godina radnog staža. Dakle umjesto da se postavilo rigoroznije zahtjeve za većim profesionalnim znanjima i kompetencijama pedagoga, da se više ulagalo u njihovo stručno usavršavanje, učinjeno je suprotno: omogućeno je onima koji nisu studirali pedagogiju, a trenutno imaju manjak sati, da obnašaju taj posao. Istovremeno se nastavilo s upisivanjem studenata na studij pedagogije u Zagrebu i otvarani su novi studiji! Ministarstvo znanosti i obrazovanja uništava dignitet struke i promiče nestručnost tamo gdje bi upravo stručna znanja trebalo rigorozno zahtijevati.

Stručna tijela. Statutima škola učiteljsko vijeće u osnovnoj školi (UV) i nastavničko vijeće u srednjoj školi (NV) definirano je kao stručno tijelo koje između ostaloga analizira i ocjenjuje odgojno-obrazovni rad, raspravlja i odlučuje o stručnim pitanjima. NV ili UV morali bi biti forumi tolerantne, kvalificirane, akademske i interdisciplinarne rasprave jer nema stručnih foruma u kojima sjede tako raznoliko visokoškolski obrazovani članovi, ali nažalost ona su daleko od toga. Pogleda li se dnevni red jedne nastavne godine bile koje osnovne i srednje škole u Hrvatskoj i analizira o čemu su NV i UV raspravljali i odlučivali, tada se uočava da sve to može biti stavljeno pod točku razno, tekuća pitanja ili slično. Tu se ni nema o čemu raspravljati. Sve se odvija u formalnom donošenju odluka mehaničkim dizanjem ruku. Bilo bi zanimljivo znati kada su se i u kojoj školi održale sjednice ovih tijela na kojima bi se smireno, argumentirano, kritički i tolerantno i na primjerenoj akademskoj razini raspravljalo o uistinu stručnim temama. Doista, analiziraju li se problemi i raspravlja li se o njima ili se »guraju pod tepih« jer je nepoželjno uopće stavljati ih na dnevni red jer bi to značilo nekome se zamjeriti? Raspravlja li se na sjednicama UV i NV o nekoj knjizi, stručnom radu, inicijativama i propisima o kojima se škola treba očitovati? Sjednice NV i UV silno su dosadne, ali one postaju iznimno zanimljive kada ovi forumi postaju instrument šikaniranja nekog od kolega ili kolegica. Stručna tijela trebaju davati inicijative za promjene u sustavu, a ne bespogovrno izvršavati naredbe koje dolaze »odozgo« kad su one ishitrene, neosmišljene i kad ne uvažavaju specifičnosti škole i sredine.

Stručni i znanstveni rad. Spomenutim *Pravilnikom o napredovanju* vrednuju se objavljeni znanstveni i stručni radovi. To je dobro, no to je i prije bio slučaj. Učitelje treba poticati na objavljivanje znanstvenih i stručnih radova na način da budu znanstveno-stručna baza svoje uže znanstvene discipline te pedagogije, tako da prate znanstvene i stručne publikacije, da u njima pišu i da nakon određenog broja objavljenih stručnih odnosno izvornih znanstvenih radova mogu ostvariti uvjete za stjecanje doktorata znanosti. Za to bi bilo potrebno mijenjati zakone koji to reguliraju. Ne bi bilo dobro da sve ostane kao do sada i da učiteljevo nastojanje da ostvari znanstvena zvanja bude privatna stvar entuzijasta! No nije najgore to da ih se nije poticalo jer ovakvom našem školskom sustavu ne trebaju u zbornici magistri i doktori znanosti, nego se njihov znanstveni angažman sagledava kao inkompatibilan s radom u razredu pa se događa da ih se u tome i onemogućuje. Učitelj koji uči, skrbi za struku, spoznaju i istinu morao je biti pripravan na svakojake nevolje. Suočeni smo s neprihvatljivim suprotstavljanjem znanstvenog rada kao kreativnog i vrijednijeg čina s jedne i prenošenja znanja i odgoja mladih kao rutine s druge strane. Prvi je *apriori* pojmljen kao kreativan, a drugi kao rutinski, premda bi se moglo argumentirati da može biti i obrnuto: prenošenje znanja i odgajanje trebaju biti autentični stvaralački čini, a znanstveni radovi mogu biti rutinske dosadne kompilacije. Školstvo, učiteljstvo i nastavu istražuju i njima se bave profesionalni znanstvenici koji su izvan škole i života s djecom i mladima u školi. Upravo zbog toga treba poticati znanstveni rad učitelja jer oni najbolje poznaju školu, djecu i ono što je za dobro djece. Dosadašnju suprotstavljenost poučavanja i odgajanja s jedne i znanstvenog rada s druge strane treba prevladati. Pripadnost znanstvenoj zajednici dokazuje se titulom i objavljivanjem izvornog znanstvenog rada. Zašto učitelj ne bi mogao napisati izvorni znanstveni rad? Koliki su poznati znanstvenici bili učitelji? Zašto ne bi bilo najuobičajenije u Hrvatskoj da magistri i doktori znanosti budu i učitelji? I ovdje je dobro vidjeti što o ovome piše u spomenutoj *Preporuci*:

»Učiteljima se treba jamčiti plaćeni ili dijelom plaćeni studijski dopust u određenim vremenskim razmacima... Učiteljima koji rade u udaljenim naseljenim područjima, koje kao takve priznaju javne vlasti, treba omogućiti češće studijske dopuste.« (*Preporuka o statusu učitelja*, 1965)

Nadam se da će naši učitelji konačno početi tražiti da im se omoguće takvi plaćeni dopusti. Osobito oni koji žive na otocima. Jako dobro znam koliko bi to bilo korisno za učitelje na otocima jer sam svoj radni vijek proveo radeći u maloj školi na otoku. To je preporučeno još 1965. godine, a koliko hrvatskih učitelja i profesora uopće zna za tu preporuku? Kad će hrvatski nastavnici i učitelji štrajkati zbog neprovođenja preporuka ovoga dokumenta?

Profesionalni status učitelja kao i kod drugih profesija dokazuje se postojanjem prepoznatljivog, kod učitelja najšire prihvaćenog i uvaženog stručnog glasila. Nije zaživio pokušaj obnove *Profesorskog glasnika*. Profesionalna etika je zgažena političkom samovoljom koju u školi provode ravnatelji i prosvjetna inspekcija uz poguban »doprinos« dijela nastavnika. U sustavu se može bez konflikta opstati samo ako odustajete od profesije, profesionalne etike i profesionalnog dostojanstva, a nekad čak i od osobnog dostojanstva. U takvom okruženju, među učiteljima široko je raširen strah od učenika, roditelja, ravnatelja, birokrata iz Ministarstva i prosvjetne inspekcije jer je u možebitnom prijeporu s bilo kojom od tih strana unaprijed – gubitnik. Kako se pravnim normama oduzima profesionalni dignitet nekad cijenjenoj profesiji najbolji je dokaz *Pravilnik o ocjenjivanju (Pravilnik o načinima, postupcima i elementima vrednovanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi)*. Taj dokument izdvaja jedan segment rada nastavnika i jednu etapu nastavnog procesa, doduše jako važnu i osjetljivu. Oduzima je autonomnom odlučivanju nastavnika i pravno je posebno regulira te izručuje uplitanju svima spomenutima. A zašto ne bismo imali i pravilnike o obradi nastavnog gradiva, o ponavljanju starog gradiva, o uvođenju u novu nastavnu građu itd.? Zapravo, taj Pravilnik je osmišljen da bi se pogodovalo nemilim intervencijama bilo ravnatelja bilo roditelja, a koje srozavaju dignitet nastavnika jer je po odredbama toga Pravilnika svaka ocjena lako osporiva. Urušavanju profesionalnog digniteta i profesionalne etike svjedoči inflacija etičkih kodeksa koje imaju sve škole. To su loše sročeni dokumenti bez filozofske redakture na koje ne treba trošiti riječi jer se ionako ne primjenjuju. Ako se već ulazi u raspravu o profesionalnoj etici, tada je jasno da umjesto da svaka škola ima svoj etički kodeks, treba postojati samo jedan zajednički za čitav sustav koji bi obvezivao sve u sustavu, od ministra do inspektora, ravnatelja, učitelja. Proces deprofesionalizacije učiteljstva u Hrvatskoj je završen. U

najnovije vrijeme to se očitovalo izlaganjem škola javnosti u najgorem mogućem svjetlu kada je svojedobna ministrica obrazovanja pokrenula kampanju otkrivanja lažnih učiteljskih diploma. Da su barem bile preispitivane diplome svih zaposlenih u javnim i državnim službama. Ovako se dogodilo da je javnost bila zabavljena traženjem lažnih diploma u našim školama i time je čitav sustav školstva izvrnut prijeziru. Naše javno mnijenje do sada je učitelje često percipiralo kao neradnike, a od sada se škole percipiraju i kao ustanove u kojima se moglo raditi kao učitelj s lažnom diplomom. Kako u takvim okolnostima naši učitelji mogu očekivati razumijevanje za svoje opravdane zahtjeve za veće plaće? Dovođenje učitelja na Trg bana Josipa Jelačića u prosincu 2019. zbog koeficijenata za plaće i višetjedni štrajkovi bacilo ih je dodatno još niže u očima javnosti. Uostalom, što reći o profesionalnom statusu onih koji se nisu bunili kada je *Pravilnikom o stručnoj spremi (Pravilnik o stručnoj spremi i pedagoško-psihološkom obrazovanju nastavnika u srednjem školstvu)* omogućeno bilo kojem nastavniku koji ima pet i više godina rada da može biti zaposlen kao stručni suradnik pedagog? Učitelj, a osobito seoski učitelj, percipira se kao neobrazovana osoba, gotovo primitivac. Nekad cijenjena profesija i poziv svedeni su Hrvatskoj na poluprofesiju. To su smislili i proveli naši političari, a pridonijeli pasivni učitelji koji se oglašavaju samo kad je riječ o koeficijentima za osnovicu plaće. Dakako da se treba boriti u ovakvom kapitalizmu za bolje plaće, ali to mora ići zajedno s borbom za dignitet učiteljskog poziva, zajedno s borbom za reprofesionalizaciju učiteljske struke. Neprihvatljivo je što se sindikati javljaju i potežu teške riječi jedino zbog zaostajanja plaća nastavnika, ali ako se sindikati oglašavaju u javnom prostoru samo zbog toga, onda samo pridonose učvršćivanju rečenog dojma. Treba prosvjedovati, ali plaće nastavnika samo su jedan moguć, ne i najvažniji, povod za to. Štrajk je u odgoju i obrazovanju dopustiv ako se pri tome ne ošteti djecu. Veliki štrajk pred kraj 2019. godine nanio je velike štete djeci jer tjednima nisu bila u školi.

Nastavnici su prema zakonu od 2019. službene osobe. Napadi na njih službeno se progone. S jedne je strane to dobro, ali s druge znak je očitog barbarstva u koje je potonulo ovo društvo ako nastavnike trebamo na taj način štititi od nasilja. Istraživanje u sklopu projekta *Puls škole* pokazalo je da se čak 93 % prosvjetnih djelatnika susrelo s neprihvatljivim ponašanjem roditelja koji su ih vrijeđali i prijetili im, najče-

šće zbog ocjena. Nasilno, bilo fizičko ili verbalno, ponašanje roditelja svojih učenika doživio je gotovo svaki treći nastavnik. Ne leži li i tu dio problema napada učenika na nastavnike?

Skrb za odgoj u hrvatskim srednjim školama je na margini, a trebala bi biti, ako ne na prvom mjestu, onda barem jednako toliko važna kao i obrazovna postignuća koja se mjere i provjeravaju na ispitima državne mature. Zanemarenost odgoja očituje se na mnogo načina. Nema odgoja bez discipliniranja i kultiviranja, kako je rekao Kant. Discipliniranje se provodi izricanjem stegovnih mjera, a kultiviranje poticanjem pozitivnih osobina i nagrađivanjem izvrsnih. Škola treba podjednako skrbiti o oba aspekta. Nema potrebe dokazivati da školska stručna tijela najviše energije i vremena troše na učenike koji puno izostaju, koji postižu slabe obrazovne rezultate, a oni koji postižu izvrsne rezultate i ne izostaju neopravdano su posve izvan interesa, osim ako nisu ambiciozni pa se uključuju u razna natjecanja i projekte. Stegovne mjere opomene, ukora, opomene pred isključenje i isključenje iz redovnog nastavnog procesa najčešće se izriču zbog neopravdanih izostanaka u upravno-pravnoj pomno propisanoj birokratskoj proceduri. I ovdje je evidentno nasilje birokracije nad odgojem u školi. Odgoj ne može biti sveden na pravnu proceduru. No, ako već jest tako, bar da to dosljedno primjenjujemo, ali to često nije slučaj, osobito kada treba izreći najteže stegovne mjere, a u srednjoj školi to je udaljenje iz redovnog nastavnog procesa s pravom polaganja razrednog ispita i to najčešće zbog 30 i više neopravdanih izostanaka. Tada se pribjegava prikrivanju neopravdanih izostanka, ili se izostanci neadekvatno i nepravodobno kvalificiraju, odugovlači se s donošenjem odluka dok ne prođe nastavna godina kad je izricanje te mjere ionako besmisleno, tako da djeca znaju da neće biti udaljena iz redovnog nastavnog procesa. Ne mogu odgajati ni škola ni učitelji koji ne poštuju zakonske, statutarne ili druge norme. Heraklit je rekao: »Narodu se valja boriti za poštivanje zakona kao za gradske bedeme« (fr. 44, »Das Volk soll kämpfen um sein Gesetz wie um seine Mauer«). To olako kršenje pravnih normi pogubna je pojava i mladima na pragu života pokazuje da se u Hrvatskoj zakoni ne provode. Tu učenici uče svoju prvu lekciju iz korupcije. Ovo se događa svagda kada učenici koji su trebali biti udaljeni iz škole, nisu udaljeni. Jednako je odgojno pogubno i koruptivno i kada učitelj neće negativno ocijeniti neznanje učenika jer zna da će zbog zaključene negativne ocjene imati

velikih nevolja s roditeljima, najčešće i s ravnateljima i hijerarhijom u Ministarstvu te neizostavnom prosvjetnom inspekcijom. Novinska je vijest da je nastavnik zaključio negativne ocjene (Ćosić, 2019). Tada kreće procedura prozivanja nastavnika, nerijetko s elementima diskvalificiranja u koju se uključuju roditelji, ravnatelj i prosvjetna inspekcija. U Hrvatskoj roditelji mogu podnijeti zahtjev za naknadnu provjeru znanja učenika, a da pritom nisu dužni obrazložiti što nije bilo u skladu sa stručnim kriterijima u ocjenjivanju znanja njihova djeteta. *Preporuka o statusu učitelja*, naprotiv, kaže sljedeće:

»... trebaju dužnu pozornost posvetiti preporukama učitelja o podobnosti pojedinih učenika za pojedine programe i za nastavak različitih vrsta obrazovanja. (...) Treba učiniti svaki mogući napor za promicanje bliske suradnje između učitelja i roditelja u interesu učenika, no učitelja treba zaštititi od pristranog i neopravdanog uplitanja roditelja u stvari koje čine bitan dio učiteljeve profesionalne odgovornosti.« (*Preporuka o statusu učitelja*, 1965)

Naš uvaženi pedagog Ante Vukasović ukazivao je na potrebu odgoja za vrijednosti jer je bez njih život bezvrijedan te slikovito govori o tami vrijednosne noći u kojoj se nalazimo:

»Bez jasnog smisla, svrhe vrijednosti, odgojna bi djelatnost bila stihijska, bez perspektive, slijepa i nemoćna. Ta pitanja, međutim, nisu samo pedagojska. Njihovo značenje je mnogo šire i odavno nazočno u filozofiji.« (Vukasović, 2007, 503)

Vukasović glede toga ukazuje na antičku filozofsku baštinu, suvremene filozofe i hrvatske pedagoge kao što su GjurArnold, Stjepan Matičević, Pavao Vuk-Pavlović, Vladimir Filipović i drugi. On iskazuje hrvatski pedagoški imperativ:

»Nastavnici odgajatelji i pedagozi moraju se osposobiti ne samo za obrazovne zadatke nego i za ostvarivanje njihove odgojne funkcije (...) Bez moralne preobrazbe nema odgojne, bez odgojne preobrazbe nema sposobnih ni časnih osobnosti, a bez takvih ljudi i naroda nema i ne može biti napretka ni bolje hrvatske budućnosti.« (Vukasović, 2007, 508)

Ako je to točno, onda reforma neće tome pridonijeti informatizacijom sustava. Tu je riječ o očitij zamjeni svrhe i cilja. Informatizacija i informatička pismenost su nam neophodne, ali ne kao svrha nego kao sredstvo. Svrha, smisao, jest odgoj osobe koja će se umjeti koristiti ponuđenim tehničkim napravama nikada ne gubeći iz vida smisao i svrhu života, a za to priprema škola koja stavlja na prvo mjesto odgojne zada-

će. Propusti u odgoju u obitelji i školi mukotrпно se saniraju, ako je to uopće moguće, a propusti u izobrazbi mnogo lakše. Uostalom, ni jedna obrazovna institucija ne može danas pripremiti polaznike na to da se odmah, bez dodatne edukacije, kod poslodavca uključe na radno mjesto kad se zaposle jer je tempo kojim se u radne procese uvode nove tehnologije školi nemoguće pratiti. Ako obitelj i škola uspješno odgajaju mlade, onda će oni lakše postati uspješni stručnjaci i specijalisti. Davno je to uočeno. Tako Platon kaže:

»Čovjek je doduše, kako mi tvrdimo, pitomo živo biće, no ipak kao što on obično postaje biće najbliže božanstvu i najpitomije, kad ga zapadne valjan odgoj i sretna narav, tako kad je nepotpuno ili krivo odgojen, nadvisuje svojim divljaštvom sva stvorenja koja zemlja rađa. Zbog toga zakonodavac ne smije dopustiti da odgoj mladeži postane nešto drugorazredno i nuzgredno (...)*»* (Platon, 1969, 200)

Danas nam treba biti posve razvidno zašto je Platon ovako visoko vrednovao odgoj. Prečesto smo svjedoci tog divljaštva kojim rezultira neuspjao odgoj. Platon kaže da je prvorazredna briga države upravo briga o odgoju. Zatim Platon kaže da odgoj treba biti povjeren najboljim građanima. Jednaku važnost odgoju pridaje i Kant u spisu *O pedagogiji*:

»Čovjek može postati čovjek samo odgojem. On nije ništa do li ono što od njega učini odgoj. Valja primijetiti da samo čovjek odgaja čovjeka, na način da su odgajatelji i sami bili odgojeni.« (Kant, 1981, 699)

Kantov pedagoški optimizam utemeljen je u njegovoj antropologiji. On će čak ići tako daleko da će reći kako sve dobro u svijetu nastaje iz dobrog odgoja. No to ne znači da on nije isto tako svjestan pogubnih promašaja koji se mogu dogoditi u odgoju na način da čovjek može ostati u divljaštvu ili se čak u njega ponovo srozati jer sve ljudsko je ljudsko djelo. Priroda s tim nema ništa jer čovjek nema instinkte koji nepogrešivo vode cilju kao što ih imaju životinje. Isto tako je svjestan koliko je odgoj za ono dobro težak i zahtjevan zadatak pa kaže:

»Učiniti sebe boljim, kultivirati sebe, a ako je zao, iz sebe razviti moralitet, to treba čovjek. No, ako se trijezno razmisli, nalazi se da je to vrlo teško. *Stoga je odgoj najveći problem i ono najteže, što čovjeku može biti stavljeno u zadatak.*« (Kant, 1981, 702, istaknuo autor)

Svaka buduća reforma škole mora početi iz ove točke. Ona mora osvijestiti odgojne deficite u zajednici. Bjelodano je da hrvatsko društvo ima ozbiljne odgojne izazove, teškoće i zastranjenja. Kant ističe da

je odgoj umijeće, a ne puko mehaničko prenošenje znanja, mi bismo danas rekli informacija, ako pukoj informaciji uopće treba biti mjesta u nastavi. Odgoj kao umijeće koje ima skrbiti za humanitet ili, kako kaže Kant, za *ideju humaniteta*, nesvodiv je na znanstvene algoritme jer svagda mora biti otvoren za ono buduće – odgoj nije odgoj za postojeće:

»Djecu treba odgajati ne za sadašnje, nego za buduće moguće bolje stanje ljudskoga roda, to jest: primjereno ideji humaniteta i njenom cjelovitom određenju.« (Kant, 1981, 704)

Ovim citatom trebamo osvijestiti odakle treba početi u odgoju. To ishodište ne može biti ničiji proizvoljni doumak. Tražiti u našoj aktualnoj reformi takav princip, takvu ideju humaniteta i njeno filozofijsko utemeljenje je uzaludno. Zbog toga ona promašuje bit odgoja ili bolje reći za nju odgoj kao bitno pitanje ne postoji. Zanimljivo je primijetiti da je Kant ukazao na to kako već roditelji nastoje odvratiti od toga budućega boljeg svijeta i kako nastoje da se njihova djeca dobro uklope u postojeće:

»Roditelji naime obično brinu samo za to da njihova djeca dobro uspiju u svijetu.« (Kant, 1981, 704)

Dakako da nakon toga Kant navodi državu koja isto to želi od svojih građana, da se prilagode, da zaborave ideju humaniteta kao mjerodavnu. Neće ljudi, smatra Kant, postati sretniji ako ne postanu moralniji i mudriji. Stoga šalje nama danas iznimno važnu poruku kada kaže:

»Živimo u vremenu discipliniranja, kulture i civiliziranja, ali još dugo nećemo živjeti u vremenu moraliziranja.« (Kant, 1981, 708)

Ovdje treba naglasiti da se tu ne radi ni o kakvoj moralci, niti o bilo kakvim moralnim prodikama i katekizmima. Kant ovim zagovara etičku ljudsku zajednicu za razliku od političke! Kako stvari stoje s političkom zajednicom znano nam je svima iz svakodnevnog života, pri čemu je pogrešno – što filozofski neupućeni spisatelji, političari, pedagozi, sociolozi i ostali zaboravljaju – da je u tom smislu razlika između Hrvatske i drugih zemalja samo kvantitativna. Ta je razlika u svojoj biti drugorazredna i opisuje se svim mogućim rang-listama. Pomaci na tim listama u biti ne znače ništa za humanitet kao takav. Radi se o tome da samo etička ljudska zajednica, kako nas poučava Kant, znači jedan iskorak u novu socijalnu kvalitetu, koja, usput budi rečeno, nema ništa

zajedničko s ideologijom revolucije, ali pretpostavlja svojevrsni prevrat u svakoj osobi.

Korupcija se, kao svako svjesno pogodovanje nekome da ostvari probitke koje nije zaslužio svojim radom i naporom, zbiva na mnogo načina u hrvatskom srednjem školstvu. To su slučajevi pri zapošljavanju, za što su odgovorni ravnatelji i njima nadređeni. Njihove manipulacije poprimaju u takvim slučajevima svakojake oblike. Učenici prva iskustva s korupcijom imaju u već prethodno spomenutim situacijama: kada se ne izriču dosljedno odgojne mjere, potom kada nastavnici toleriraju nedopušteno prepisivanje kojim učenici dolaze do nezaslužениh ocjena, te u različitim drugim oblicima pogodovanja; također i kada nastavnici upisuju satove koje nisu održali, a učenike puštaju s nastave, kada nastavnici kasne na nastavu itd. Te su situacije jako raširene, no mnogi nisu svjesni njihove pogubnosti.

Državna matura degradirala je nastavnike u školi na puke stražare koji trebaju paziti da učenici ne prepisuju. To je skup posao vrlo upitne korisnosti i smisla. Izdvojila je jedne predmete kao važne, a druge srozala na nevažne. Ispite se provodi testovima znanja koji su surogat cjelovitih provjera u kojima se provjeravaju svi aspekti znanja i u kojima bi trebao doći do riječi učenik kao osoba. Zar smo zaboravili da je to ispit zrelosti kojemu je ovako provedena državna matura oduzela tu auru i svela ga na administrativni čin? Čemu provjera znanja iz hrvatskog jezika ili stranog jezika i društvenih predmeta bez živog razgovora s učenikom? Dok pisani test znanja može dobro poslužiti za provjeru prirodoslovnih predmeta, informatike i matematike, za društveno jezično područje ona je neprikladna provjera znanja. Rezultati na maturi nisu jedini kriterij za upise na fakultet. Dok je tako i u ovom obliku, državnu maturu treba ukinuti i vratiti školi, učenicima i nastavnicima, odnosno inovirati ju u skladu s rečenim. Državna matura treba biti svečani čin kojega se mi stari rado sjećamo. Sada je ona svega toga lišena, oduzet joj je njen nekadašnji odgojni i sociološki smisao. Umjesto da se događa u osvješćavanju odraslosti kandidata u svečanom i opuštenom ozračju, ona je pretvorena u najgori stres koji će kandidati pamtili čitav život. Uostalom i naslov kaže to nije njihova matura nego državna, a kad državna birokracija uređuje, onda ne može biti drugačije.

Valja **ukinuti prosvjetnu inspekciju** ili radikalno promijeniti njen ustroj i uređivanje i to tako da u nju ulaze samo vrsni učitelji, a ne

politički podobni birokrati jer ona svojim djelovanjem nerijetko ruši profesionalni dignitet učitelja. Poznato je da ju neke zemlje, poput Finske, koje prednjače u kvaliteti svoga školstva uopće nemaju. Njen rad je netransparentan i provodi se kao policijsko-politička istraga. O ovome svjedoče mnogi koji su bili »predmet isljeđivanja«. Njeni činovnici, ako išta, upućeni su u pravnu stranu postupka, udaraju paragrafima po djelatnosti koja se ne može razumijevati kroz paragrafe. Ako već treba postojati nešto slično radi razrješavanja mogućih sukoba u školi koji se mogu dogoditi između roditelja i učitelja, učitelja međusobno ili učitelja s ravnateljem ili Ministarstvom i sl., onda predlažem inspekciju zamijeniti arbitražnim tijelima koja bi provodila medijaciju između suprotstavljenih strana, koja bi bila sastavljena od izvrsnih učitelja i stručnih suradnika npr. na razini županija. Ta bi se tijela obvezatno, u nekoj vrsti prvostupajnske rasprave, očitovala o sporovima. Pri tome bi trebalo u najvećoj mogućoj mjeri isključiti javnost. Svako iznošenje prljavština iz škole u javnost neprihvatljivo je jer razara dignitet škole i njenu odgojnu zadaću. Ako u mirenju ne bi uspjeli, tek tada bi trebalo prepustiti razrješavanje sukoba sudskom procesu. Nekome ovaj zahtjev za ukidanjem prosvjetne inspekcije može izgledati neodgovorno, ishitreno i čak kao poziv na anarhiju u školstvu. Tko može biti prosvjetni inspektor? Evo dužeg citata iz *Zakona o prosvjetnoj inspekciji* da bi smo stekli uvid u jezik kojim je taj dokument pisan.

»Poslove prosvjetnog inspektora može obavljati osoba koja je završila diplomski sveučilišni studij ili integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij ili stručni četverogodišnji studij za učitelje kojim se stječe 240 ECTS bodova ili diplomski specijalistički stručni studij ili četverogodišnji dodiplomski stručni studij u skladu s ranijim propisima, koja ima stručno znanje i iskustvo stečeno radnim stažem na odgojnoobrazovnim ili pravnim ili upravnim poslovima od najmanje četiri godine te koja ima položen državni stručni ispit za prosvjetnog inspektora. (2) Poslove višeg prosvjetnog inspektora može obavljati osoba koja je završila diplomski sveučilišni studij ili integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij ili stručni četverogodišnji studij za učitelje kojim se stječe 240 ECTS.«

Tko može biti prosvjetni inspektor? Ni sada nije na to pitanje lako jednostavno i nedvosmisleno odgovoriti. Spominje se inspektor i viši inspektor, te da trebaju imati završen visokoškolski studij. Razvidno je da nije uvjet da budući prosvjetni inspektori imaju višegodišnje iskustvo rada u razredu i da su bili izvrsni učitelji. Kako je moguće da netko

tko je odsjedio četiri godine u nekom uredu na upravnim i pravnim poslovima, pa makar to bilo i u školskoj birokraciji, bude školski inspektor? Ovome ćemo suprotstaviti ponovnim citiranjem *Preporuke o statusu učitelja*. U njoj čitamo u odredbi 43:

»U odgovorne službe ili položaje, kao što su inspektor, tajnik, ravnatelj i slični, s poebnim odgovornostima, treba u što većoj mjeri biratiiskusne učitelje.« (*Preporuka o statusu učitelja*, 1965)

Primjena IT-a u školi počela je uvođenjem videonadzora, postavljanjem kamera u škole i oko njih. Sjeća li se još itko zbog čega je to učinjeno? Koliko je to koštalo? Je li itko ikad upotrijebio ta sredstva za nešto korisno i etički dopustivo? Ovo ishitreno unošenje informatičke tehnologije u školu nastavlja se uvođenjem e-Dnevnika, pametnih ploča itd. Do prije koju godinu odlazili smo u razrede s dnevnicima i imenicima. U imeniku su na jednoj stranici bili popisani svi predmeti i sve ocjene i zapažanja o učeniku i mogao ih je čitati svaki učitelj koji je predavao tom učeniku, a u dnevniku rada imali smo uvid u dnevne, tjedne i godišnje nastavne jedinice svih predmeta s uvidom u izostanke i razloge izostanaka, te zapažanja nastavnika o učeniku. Jedan od ‘jačih’ razloga za uvođenje e-Dnevnika bio je taj da su učitelji na sve načine izbjegavali zaključiti treću negativnu ocjenu, tj. negativnu ocjenu pretvarali bi u dvojku kada bi vidjeli da su učeniku zaključene već dvije negativne ocjene. Ako to i jest točno u slučaju nekih učitelja, to se ne može razriješiti uvođenjem e-Dnevnika i onemogućavanjem učitelju da vidi ocjene učenika iz drugih predmeta, nego je taj neprofesionalizam pojedinaca trebalo rješavati radom na reprofesionalizaciji učiteljstva. Zanimljiva je loša sociološka posljedica uvođenja e-Dnevnika: sada učitelji ne ulaze u razred s dnevnicima nego s prijenosnim računalima pa se više ne moraju nalaziti u zbornici da razmijene dnevničke i usput možda popričaju. Uvođenje video nadzora i e-Dnevnika bilo je suvišno i ishitreno.

Računalo tj. tablet za učenike je simbol svekolikih promjena koje je promicala zadnja kurikularna reforma. No ono je istom simbol temeljnog promašaja zadnje kurikularne reforme naprosto zato jer je računalo tek naprava koja, ako za nju ima mjesta u razredu, treba stajati postrance živoj i neposrednoj komunikaciji i odnosu učitelj-učenik i služiti joj kao ispomoć. Računalo je u mnoštvu predmeta nepodesno za uporabu. Filozofija je najbolji primjer. Računalo može biti samo

nastavno pomagalo ili nastavno sredstvo, a računalni programi tek su surogati stvarnosti. Računalo može dobro doći u nastavi matematike i prirodoslovnih predmeta, ali i tamo s mjerom i oprezom. Npr. učenik može simulirati fizikalne i kemijske pokuse uz pomoć odgovarajućih programa, ali još je poželjnije da mu ih pokazuje učitelj u laboratoriju izvođenjem istih tih pokusa, dok je najpoželjnije da učenik sam izvodi fizikalne i kemijske pokuse. S koliko opreza i dvojbi treba prići ovoj euforiji oko uvođenja računala u školu najbolje nam pokazuje knjiga Manfreda Spitzera *Digitalna demencija* koja bi trebala biti neizostavna lektira za svakoga tko zagovara informatizaciju nastave, uvođenje računala u školu. Tamo čitamo:

»Tko želi da se njegova djeca razviju u matematičare ili stručnjake za informatiku, taj neka se opredijeli za igre prstima, umjesto za laptope u dječjim vrtićima. A tko pismo i jezik uzima ozbiljno, taj bi se prije trebao zalagati za olovke nego za tipkovnice.« (Spitzer, 2018, 176)

Potom kod istog autora čitamo:

»Ne postoji dokaz za tvrdnju da bi moderna informatička tehnologija poboljšala učenje u školi. Ona vodi do površnog mišljenja, odvraća pažnju i k tome ima neželjene nuspojave, koje sežu od pukih smetnji u učenju do širenja dječje pornografije i nasilja.« (Spitzer, 2018, 91)

Očito je da uporaba računala u nastavnom procesu na najsvrhovitiji način može biti provedena ako je nastavnik vrstan didaktičar i metodičar koji će znati procijeniti kada mu u nastavnom procesu računalo može dobro poslužiti. U sažetku na kraju knjige čitamo:

»... izbjegavajte digitalne medije. Čine vas, što smo i pokazali, debelima, agresivnima, usamljenima, bolesnima i nesretnima. Ograničite svojoj djeci vrijeme provedeno uz digitalne medije jer jedino to ima dokazano pozitivan učinak. Svaki dan bez digitalnih medija za dijete je dobiveno vrijeme.« (Spitzer, 2018, 309)

U svezi IT-a u školi i u svakodnevici naših učenika moramo se prisjetiti velikog humaniste Johana Huizinge. On je davnih tridesetih godina XX stoljeća u samim počecima radija i filma napisao da je za bluda da će se djeca:

»... odgajati slikama i radio predavanjima. Ali to će biti snažan korak prema barbarstvu. Nema boljeg sredstva da se mladež oduči od mišljenja, da uvijek ostane djetinjastog mentaliteta i da se osim toga, vjerojatno, brzo i temeljito dovede do dosade.« (Huizinga, 2006, 163)

To su riječi zapisane prije nego je televizor unešen u svaki dom, prije nego što su osobna računala ušla u osobnu i poslovnu uporabu i prije korištenja prenosivih telefona koji zamjenjuju računalo a koriste ih djeca od osnovnoškolske dobi.

To su samo neka kritična mjesta našeg srednjoškolskog sustava. Valjalo bi progovoriti o svekolikoj marginalizaciji učenika kao subjekata u odlučivanju u školi, o nemogućnosti učenika da sami kreiraju svoj osobni kurikulum s više sati izborne nastave, osobito od petog razreda osnovne škole. Valjalo bi ukinuti broječno ocjenjivanje u nekim predmetima itd. Iz rečenoga proizlazi da hrvatska odgojno-obrazovna birokracija stvara disfunkcionalni školski sustav u kojem je ona svrha samoj sebi. Ona je dobar sociološki primjer tzv. izokrenute racionalnosti u kojoj su učitelji i djeca objekti manipulacije. Svaka promjena sustava školstva mora ovo mijenjati, inače promjene nemaju nikakvog smisla.

Literatura

Ćosić, Braco (2019), »Kako je moguće da toliko učenika iz Imotskog ponavlja razred? Profesor koji ih je 'bacio' poručuje: Trebao sam ih srušiti još! Ne brojim koliko ih je bilo prošlih godina, možda stotinjak...«, *Slobodna Dalmacija*, 17. 9. 2019. Dostupno na: <https://slobodnadalmacija.hr/dalmacija/kako-je-mogu-ce-da-toliko-ucenika-iz-imotskog-ponavlja-razred-profesor-koji-ih-je-bacio-porucuje-trebao-sam-ih-srusiti-jos-ne-brojim-koliko-ih-je-bilo-proslih-godina-mozda-stotinjak-623612>. Pristup: 20. 3. 2020.

Platon (1969), *Država*, preveo Veljko Korać, Beograd: Kultura.

Kant, Immanuel (1981), *Über Pädagogik*, u: Werke in zehn Banden, Bd. 10, Wilhelm Weischedel, WBG, Darmstadt.

Pravilnik o načinima, postupcima i elementima vrednovanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_09_112_2973. Pristup 7. 2. 2020.

Pravilnik o stručnoj spremi pedagoško-psihološkom obrazovanju nastavnika u srednjem školstvu, NN broj 32/94., 1/96., i 80/90.

Preporuka o statusu učitelja, UNESCO, Pariz, 5. listopada 1965. Dostupno na: https://?q=preporuka+o+statusu+u%C4%8Ditelja&t=h_&ia=web. Pristup: 7. 2. 2020.

Heraklit aus Ephesus; Über die Natur; fr. 44. Zeno.org. Dostupno na:

<http://www.zeno.org/Philosophie/M/Heraklit+aus+Ephesus/Fragmente/Aus:+%C3%9Cber+die+Natur>. Pristup: 27. 5. 2020.

Huizinga, Johan (2006), *U sjeni sutrašnjice (O dijagnozi zla od kojeg boluje naše vrijeme)*, Zagreb: Dom i Svijet.

Spitzer, Manfred (2018), *Digitalna demencija*, preveo Boris Perić, Zagreb: Naklada Ljevak.

Vukasović, Ante (2007), *Teleologijsko i aksiologijsko utemeljenje odgoja*, sv. 1, Zagreb: Hrvatsko pedagoškijsko društvo.

Zakon o prosvjetnoj inspekciji. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/474/Zakon-o-prosvjetnoj-inspekciji>. Pristup: 20. 2. 2020.

SECONDARY EDUCATION IN CROATIA – CRITICAL ISSUES

Mladen Živković

There are many critical points or “black spots” in our secondary school education system that should be examined and eliminated as part of a more profound reform of the school system and not ignored, as was the case with the last attempt at curriculum reform. It seems that we do not have a clear view of the historical situation and the essential goals of Croatian society and education as its most important component. The Croatian school system needs to be changed for many reasons, but not in such a way that the focus of interest is on subjects that provide operational and useful “knowledge” that is at the service of capital. The symbol of the last curriculum reform was a computer, i.e. a tablet! On the contrary, education should be at the center of efforts. It is obvious that with this reform we are not looking for creative efforts to find new, different and untried solutions that would best express national and general human interests in facing the great challenges of our time, but we are witnessing the mere transfer of Western, liberal-capitalist scientific and technical patterns to all areas of life and thus also to school.

Keywords: *school pathology; legal over-normativity; school bureaucracy; deprofessionalization of teachers; education for humanity*